

Makt och bemötande inom LSS i Jämtlands län

En vinjettstudie med LSS-personal från fyra
kommuner.

Bengt Månström

Sammanfattning

Ibland hör man talas om situationer inom vården som utmärks av att man som personal inte riktigt vet hur man ska bemöta en medborgare. Beroende på att olika saker som man har att ta hänsyn till står mot varandra i en och samma situation. Man kan säga att situationen då kännetecknas av ett dilemma. Den här rapporten handlar om sådana situationer inom LSS-området. En grundläggande sak för personal att ta hänsyn till inom LSS är att stödandvändaren – den som är beviljad stöd eller service inom LSS – enligt lagen har rätt till självbestämmande. Frågan är då: Hur bemöts man som stödandvändare i sådana situationer?

Den här rapporten bygger på sex stycken vinjetter; beskrivningar av situationer som fyra arbetsgrupper inom LSS i Jämtland/Härjedalen fått ta ställning till. Arbetsgrupperna representerar Krokom, Östersund, Berg och Bräcke kommuner. Rapporten består av två delar, A och B. Den teoretiska utgångspunkten för del A är en modell för bemötande som är utvecklad av forskare vid Högskolan i Bergen. Modellen består av tre steg:

1. Att som personal låta sig styras av stödandvändaren,
2. Att som personal inbjuda till ett alternativt agerande (inviterande praxis).
3. Att som personal insistera på ett alternativt agerande (insisterande praxis)¹.

Här har syftet varit att, med hjälp av vinjetterna 1 – 3, studera hur respondenterna har valt mellan dessa tre steg i denna modell för bemötande. Eftersom den lagstadgade utgångspunkten alltid är individens rätt till självbestämmande (steg 1) har respondenterna fått uppmaningen att, om man valt handlingsalternativ 2 eller 3, motivera sina val av handlingsalternativ. Min egen uppgift var då att ur motiveringarna utläsa vilket eller vilka konkurrerande värden som respondenterna hänvisade till, som skäl för sina val.

Teoretisk utgångspunkt för del B är ett resonemang om de olika “ansikten” som makt kan ta sig uttryck, när personal agerar gentemot över de personer man har att göra med inom ramen för sina anställningar. Maktens första ansikte är beslutandemakt. Det andra ansiktet är dagordningsmakt. Det tredje består av definitionsmakt, modellmakt och ideologisk makt. Maktens fjärde ansikte är

¹ Owrén & Linde 2012.

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

myndiggörandet.² Här har syftet varit att med hjälp av vinjetterna 4, 5 och 6, försöka tolka vilka maktansikten respondenter föreslår för att lösa en viss situation.

Projektets frågeställningar:

1. Vilka variationer i bemötande gentemot stödanvändare inom LSS kommer att uppvisas?
2. Vilka alternativa värden kommer det att hänvisas till när man, i förekommande fall, frångår det första steget i skalan?
3. Vilka olika maktansikten kommer att kunna uttolkas i respondenternas förslag till agerande gentemot stödanvändarna?

Totalt har 26 representanter från de fyra kommunerna fått ta ställning till sex olika vinjetter som var och en beskriver en situation. Respondenternas förslag på agerande i del A framgår av tabell 1.

Tabell 1. Förslag på agerande, vinjett 1 – 3.

Handlingsalt.	Vinjett 1	Vinjett 2	Vinjett 3	Summa
1 Låta styras	2	3	1	6
2 Inviterande	18	18	15	51
3 Insisterande	6	5	10	21
Summa	26	26	26	78

Totalt i de tre första vinjetterna är det endast sex svar av 78 som innebär förslag på ett bemötande enligt steg 1 i modellen, att man som personal ska låta sig styras i den aktuella situationen. En stor majoritet, 51 stycken, föreslår inviterande praxis, medan något färre, 21 stycken, vill vara insisterande gentemot stödanvändaren. De 26 respondenterna har sammanlagt gjort 78 val av handlingsalternativ. Av dessa är det 72 som antingen varit inviterande eller insisterande praxis. Dessa 72 val behöver därför åtföljas av en motivering. I tabell 2 ser vi i vilken utsträckning detta har skett.

² Ibid.

Tabell 2. Motiveringar till val av handlingsalternativ 2 och 3 (Del A)

Vinjett	Antal Motiveringar	Antal svar alt 2	Antal svar alt 3	Summa svar
1	10	18	6	24
2	5	18	5	23
3	12	15	10	25
Summa	27	51	21	72

Tabellen visar att det finns ett underskott på motiveringar till de inviterande och insisterande handlingsalternativen. I den tredje vinjetten har nästan varannan respondent lämnat en motivering. Och nästan lika många i den första vinjetten. I den andra vinjetten har däremot bara 5 av 23 respondenter motiverat sitt val av handlingsalternativ. När det gäller del B och vinjetterna 4, 5 och 6 handlar det alltså vilket av maktens ansikten som kommer till uttryck i respondenternas rekommendationer. I tabell 3 ser vi att det bara är i totalt fyra fall som svaren passat in på beslutandemakt. Det vill säga att mer eller mindre peka med hela handen och säga vad som gäller. Maktens tredje ansikte, definitionsmakt, modellmakt och ideologisk makt, är ganska vanliga att ta till, och har valts av 55 respondenter.

Tabell 3. Föreslagna maktansikten, vinjett 4–6.

Ansikte nr	Vinjett 4	Vinjett 5	Vinjett 6	Summa
1	1	0	3	4
2	0	0	0	0
3	19	20	16	55
4	3	3	1	7
Summa	23	23	20	66

Att bidra till att myndiggöra den andra personen, det vill säga, att respektera den andras ställning som myndig och fullvärdig medborgare, är glädjande nog inte någon helt ovanlig ståndpunkt från respondenternas sida. 7 av 66 förslag går på den linjen.

I varje situation av den typ som förekommer i vinjetterna, är det tre frågor som är relevanta för personal att ställa sig. Den första är:

- 1) Finns det något eller några värden i den här situationen som konkurrerar med rätten till självbestämmande? Om svaret är "ja", blir nästa fråga:
- 2) I så fall vilket värde eller vilka värden är det? Och därefter:
- 3) Vilket värde bör få väga tyngst?

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

I nästa steg bör man fråga sig: Vilka blir konsekvenserna om jag tar större hänsyn till stödandarens rätt till självbestämmande än till det konkurrerande värdet? Blir det konsekvenser på lång eller kort sikt? Allvarliga eller mindre allvarliga?

Att som personal ta ställning till den typ av situationer som beskrivs i vinjetterna handlar i grunden om att snabbt, nästan "i flykten", analysera situationen.

Det är förstås inte möjligt att helt objektivt vikta eventuella konkurrerande värden mot rätten till självbestämmande. Olika individer gör inte sällan, som vi har sett, olika bedömningar av en och samma situation. Det handlar helt enkelt i praktiken ofta om individuellt godtycke. Vilket ur stödandarens perspektiv nog får ses som ett problem.

Ett lite överraskande resultat är att det var så pass få respondenter som vid de första tre vinjetterna motiverade sina val av handlingsalternativ då man valde inviterande eller insisterande praxis. En tänkbar delförklaring kan vara att materialinsamlingen fick ett förändrat upplägg till följd av Coronapandemin. Vinjetterna kunde inte delas ut av mig själv vid fysiska besök i samband med arbetsplatsträffarna. I och med det försvann också möjligheten att förklara närmare hur viktigt det var att se till att en hänvisning till ett eller flera konkurrerande värden framkom i de motiveringar som lämnades till handlingsalternativ 2 och 3.

En förhoppning med det här projektet har varit att läsaren ska ha kunnat få större insikter i de svårigheter som kan uppstå i det vardagliga arbetet inom LSS. Och inte minst att man kan se studiet av olika besvärliga situationer i vinjetttform, som en möjlig arbetsmetod som personalgrupper kan använda sig av för att träna på att belysa besvärliga situationer ur olika perspektiv.

Innehållsförteckning

Inledning	9
Bakgrund	10
Teoretisk utgångspunkt	11
Syfte och frågeställningar	12
Metod	13
Urval	13
Datainsamling	14
Dataanalys	15
Centrala begrepp.....	15
Värden	15
Låta sig styras:	16
Inviterande praxis	16
Insisterande praxis.....	16
Maktens första ansikte: beslutandemakt.....	16
Maktens andra ansikte: dagordningsmakt.....	16
Maktens tredje ansikte: definitionsmakt, modellmakt och ideologisk makt.....	16
Maktens fjärde ansikte: Myndiggörande	17
Resultat och reflektion, del A	18
Vinjett 1, 2 och 3	19
Vinjett 1	20
Respondenternas motiveringar (urval).....	20
Reflektioner, Svens medicin.....	21
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ	22
Vinjett 2.....	24
Respondenternas motiveringar (urval).....	25
Reflektioner, Svens besök hos föräldrarna	25
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ	26
Vinjett 3.....	28
Respondenternas motiveringar (urval).....	29

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN	
Reflektioner, Kurres middag.....	30
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ	31
Resultat och reflektion, del B	33
Vinjett 4 - 6.....	33
Vinjett 4.....	34
Respondenternas förslag till handlingar	35
1. <i>Maktens första ansikte (beslutande makt)</i>	35
3. <i>Maktens tredje ansikte (definitions- makt, modellmakt och ideologisk makt)</i>	35
4. <i>Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)</i>	35
Reflektioner, Bellas garderober	36
Vinjett 5.....	36
Respondenternas förslag till handlingar	37
3. <i>Maktens tredje ansikte (definitions- makt, modellmakt och ideologisk makt.)</i>	37
4. <i>Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)</i>	37
Reflektioner, Bellas klädval inför bröllop.....	37
Vinjett 6.....	38
Respondenternas förslag till handlingar	38
1. <i>Maktens första ansikte (beslutandemakt)</i>	38
3. <i>Maktens tredje ansikte (definitions- makt, modellmakt och ideologisk makt.)</i>	39
4. <i>Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)</i>	39
Reflektioner, Bellas viktuppgång.....	39
Slutsatser	40
Referenslista	43
Bilagor	44

Inledning

Utgångspunkten för mitt intresse för de frågeställningar som formuleras i den här rapporten är innehållet i den lag som förkortas LSS (1993:387) och som sedan dess ligger till grund för det ansvar kommunerna har för personer med funktionsnedsättningar. Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) får sägas vara ett ambitiöst och långtgående dokument, som syftar till att bereda människor med intellektuella (och andra typer av) funktionsnedsättningar jämställda rättigheter och förutsättningar att leva fullödiga liv, som vilka som helst. Den paragraf som tydligast bär fram kärnan i budskapet är § 5 och där står följande:

”Verksambet enligt denna lag skall främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som anges i §1³. Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra” (LSS 1993:387).

Det råder alltså inga tveksamheter från lagstiftarens sida när det gäller ambitionerna med denna lag. Det innebär två saker: 1) Att de som arbetar med människor ur målgruppen behöver vara införstådda med lagens innehåll och intentioner, samt 2) att man i vardagen arbetar för att uppfylla dessa intentioner, med andra ord, implementerar lagen.

Det är lätt att förstå att just de långtgående ambitionerna å ena sidan och de olika typer av situationer som man som personal hamnar i å den andra, kan skapa utmaningar för de som är anställda för att just i vardagen omsätta lagen i konkret handling. Eftersom dessa vardagssituationer är helt centrala för lagens förverkligande är det vardagssituationerna det här projektet ska handla om.

³ I §1 redogörs för de tre olika personkretsar av individer med funktionshinder som lagen omfattar.

Bakgrund

Det är lite oklart hur man ska benämna de personer som är föremål för kommunernas LSS-verksamhet. Det verkar som att ganska många kommuner fortfarande använder benämningen ”brukare” för dessa personer, men undantag finns. I till exempel Östersunds kommun använder man ”medborgare” vilket jag själv tycker är en bra benämning, just för att visa att det är det vi alla är – kommunmedborgare. Och att en del av oss behöver hjälp och insatser av ett visst slag ändrar inte på detta faktum. Men eftersom det inte verkar vara en benämning som används i de övriga kommunerna som behandlas i den här rapporten, väljer jag att låta mig inspireras av funktionshinderforskaren och statsvetaren Barbro Lewin, som använder sig av benämningen ”stödanvändare” (Lewin, 2012).

Att påverka människors handlande innebär att utöva makt. De flesta av oss är dagligen involverade i olika typer av situationer med andra människor, situationer där vi ibland vill få andra människor att utföra något eller att avstå från att utföra något, (alternativt situationer där någon vill få oss att utföra något eller avstå från att utföra något).

Man kan säga att de ambitioner som finns inbyggda i LSS, handlar om att genomföra en maktöverföring, från personal inom LSS till stödanvändarna. Förhållandet mellan dessa två kategorier, som är involverade med varandra i många vardagssituationer, kännetecknas av ett beroende från stödanvändarnas sida gentemot personalen. Lagens syfte är ju att stödanvändaren ska leva med ett så långtgående självbestämmande som möjligt och att hen, så långt möjligt, ska kunna leva som vilken annan medborgare som helst. LSS kan därför beskrivas som en juridisk text vars ambition är att förmå personalen att, så långt möjligt, avhända sig den makt det tidigare setts som mer eller mindre en självklart för dem av att utöva.

Man kan vidare se det som att det förhållande som råder mellan en mottagare av den kommunala servicen å ena sidan och arbetare/tjänsteman som ska producera servicen å den andra, kännetecknas av en latent spänning som i sin tur kan beskrivas som att tjänstemannen innehar en roll som ger honom/henne en viss auktoritativ position i utgångsläget. Den stödbehövande befinner sig per definition i ett underläge.

Lewin (2012) ger exempel på den situation man befinner sig i när personal ger stödanvändare mediciner mot dennes vilja. Självbestämmandet får inte tummas på

genom att man till exempel ger medicinen i samband med mat, utblandad så att inte stöd användaren ska märka något. I sådana situationer, menar Lewin, är det medicinskt ansvarig sjuksköterska eller ansvarig läkare som får ta ansvaret för detta. Detta beteende bedömer Lewin som manipulation (Lewin 2012, s. 72).

En intressant studie av självbestämmande inom LSS i Jämtlands län, genomfördes 2014 av Elsa-Britta Persson.⁴ Den studien hade till syfte att undersöka hur både personal och personer som bodde på LSS-boende uppfattade och tillämpade lagens begrepp om självbestämmande. Perssons studie bygger på ett stort antal intervjuer. Resultatet visade sammantaget att personalen tyckte sig vara lyhörda för de boendes gränser och anpassade sig efter dessa. Flertalet av de intervjuade som bodde på LSS-bostäder var nöjda med sina hem och med bemötandet från personalen. ”Dock inte alla fullt ut”.

”Personalgrupperna ansåg att de i hög grad utgick från den enskildes intresse och önskemål. Det höll dock de boende inte alltid med om. Det fanns därmed en viss klyfta i uppfattningar om vad gäller individens självbestämmande” (Persson, 2014, s. 5).

Teoretisk utgångspunkt

I sin rapport beskriver Persson en intressant modell, som syftar till att underlätta hanteringen av ”besvärliga” situationer mellan personal och stöd användare inom LSS. Modellen har utvecklats av Thomas Owren och Sölvi Linde vid Högskolan i Bergen och består av fyra steg.

Steg 1: Att som personal låta sig styras av den man är i interaktion med.

Steg 2: Inviterande praxis, (personal förslår någon form av åtgärd eller aktivitet, men backar om svaret inte möter något intresse eller gillande).

Steg 3: Insisterande praxis, (här begränsas alltså medborgarens självbestämmande. De främsta kännetecknen på insisterande praxis är: a) personal tar initiativ utöver vad stöd användaren signalerar att han/hon vill, önskar eller föredrar. Men b) låter sig inte styras och begränsas av stödmottagarens återkopplingar).

Steg 4: Tvång, (förbjudet i Sverige men ges visst utrymme i norsk lagstiftning).

⁴ Om makt och självbestämmande för personer boende i LSS-bostäder i Jämtland. FoU Jämt 2014:1.

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

En central tanke, både i LSS och Norges motsvarighet (Lov om sosiale tjenester) är individens rätt till självbestämmande. Självbestämmandet är därmed ett centralt värde i verksamheten som personal har att beakta. Men även om så är fallet, finns det konkurrerande värden som personal också har att ta hänsyn till i det dagliga arbetet.

“Å andra sidan är det inte säkert personens vilja och önskningar kan eller ska uppfyllas. Det kan föreligga tungt vägande yrkesmässiga, etiska eller juridiska grunder till att personal inte ska göra det personen vill, inte ska göra det på det sätt personen vill eller inte ska hjälpa personen att genomföra det han eller hon vill. Poängen är att det är först vid den punkten som behovet av motivering uppstår. Fram till den punkten ska det vara brukarens frihet som råder.” Min översättning. Ibid, s. 169–170.)

Exempel på värden som kan “*konkurrera ut*” det övergripande målet/värdet individens självbestämmande, kan vara, behov av mat, kläder, personlig hygien, hus och värme, behov av struktur, förutsägbarhet, mening, anknytning och trygghet. Balansen mellan utgångsvärdet *självbestämmande* och dessa konkurrerande värden är en återkommande punkt i vardagen inom LSS liksom i det här arbetet.

Syfte och frågeställningar

Den modell för bemötande som utarbetats av Owrén och Linde (2012) kommer att ligga till grund för arbetet med den här rapporten. I ett annat kapitel i den bok där ovanstående modell presenteras, redogör författarna för olika typer av ”ansikten” som makt kan ta sig uttryck i. Dessa kommer att återges nedan och delvis ligga till grund för projektets syfte och frågeställningar.

Detta projekt har två syften. Dels att studera hur personal inom LSS i Jämtlands län reagerar på situationer som kan uppstå i deras dagliga arbete. Utgångspunkten är den modell för bemötande som beskrivits ovan. Det andra syftet är att försöka koppla personalens reaktioner i tre olika vinjetter till de olika ”ansikten” som maktutövning kan anta. Även här kommer Owrén och Linde (2012) att utgöra den teoretiska ramen.

Frågeställningarna är:

1) Vilka variationer i bemötande gentemot stödandevårdare inom LSS kommer att uppvisas?

- 2) Vilka alternativa värden kommer det att hänvisas till när man, i förekommande fall, frångår det första steget i skalan?
- 3) Vilka olika maktansikten kommer att kunna uttolkas i respondenternas förslag till agerande gentemot stöd användarna?

Metod

Urval

Av länets åtta kommuner har fyra valts ut i ett första steg. Kommunerna är Berg, Bräcke, Krokoms och Östersund. I nästa steg sändes ett meddelande ut per e-post, Bilaga 1, till vård- och omsorgschefen i respektive kommun. Syftet med detta utskick var dels att informera om projektet, dels att be om en förteckning över kommunens samtliga LSS-bostäder. Det senare för att kunna göra ett urval av ett LSS-boende/en personalgrupp från varje kommun.

Utgångspunkterna för detta urval var både praktiska och strategiska. Eftersom projektets resurser varit begränsade både vad gäller tid och ekonomi, har en praktisk utgångspunkt varit att undvika besök på boenden som legat perifert och som därför skulle ha inneburit större kostnader i tid och pengar. En mer strategisk utgångspunkt har varit att i någon mån undvika LSS-boenden för äldre, då sådana boenden i det dagliga arbetet för personalen mer kan påminna om s.k. särskilda boenden. Det skulle i så fall innebära att sådana boenden ofta erbjuder en mindre dynamisk arbetsmiljö för personalen än ”vanliga” LSS-boenden, där personalen torde ha större vana vid ofta uppdykande etiska dilemman.

När urvalet av boende var gjort, sändes ett meddelande per e-post, Bilaga 2, till respektive enhetschef, för information och för att få bekräftelse på om man ville låta personalgruppen delta i projektet. Alla fyra enhetscheferna var positiva och gav klartecken för deltagande. Upplägget var sedan att jag skulle besöka varje personalgrupp vid två tillfällen. Syftet med det första besöket var att träffa personalgruppen, presentera mig själv och berätta om projektet. Vid det andra tillfället skulle själva datainsamlingen ske. Men så blev det inte.

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

När den första besöksrundan var genomförd var utvecklingen med den då välkända Coronaepidemin så pass långt gången av enhetscheferna börjat ställa in sina planerade arbetsplatsträffar. Det ledde i sin tur till att det andra besökstillfället inte gick att genomföra som planerat. Lösningen blev att skicka ut texterna med vinjetter via post med frankerade svarskuvert till enhetscheferna. Cheferna delade i sin tur delade ut dem till sina anställda och återsändes till mig efter ifyllandet. I ett fall användes, för att påskynda proceduren, e-post där texterna lades med som bilaga. I det sistnämnda fallet skrevs texterna ut av enhetschefen, delades ut till personalen som fyllde i svaren, samlades in av chefen och återsändes med vanlig post. Tack vare att personalen redan träffat mig och fått förstahandsinformation om projektet, kändes detta upplägg som en hållbar lösning. Vinjetterna delades på det här sättet ut till totalt 30 respondenter. Att datainsamlingen inte gick att genomföra genom fysiska besök hos arbetsgrupperna, torde dock ha haft viss inverkan på resultatet, vilket kommenteras under rubriken Slutsatser.

Datainsamling

Den metod som använts för insamling av material är vinjettstudier. Det är en kvalitativ metod som kan beskrivas som att respondenterna får läsa igenom – och ta ställning till – beskrivningar av ett antal konkreta situationer som är relevanta för de frågor man vill belysa (Jergerby, 1999). Totalt användes sex vinjetter. I varje vinjett beskrevs en situation där det förekom en stödanvändare och en personal.

Ambitionen med vinjetterna 1, 2 och 3 var att få en bild av personalens reaktioner på situationer i vardagen som kan beskrivas som moraliska dilemman. Och inte minst hur respondenten, i förekommande fall, motiverade val som innebar att man frångick principen om självbestämmande. Syftet med vinjetterna 4, 5 och 6 var annorlunda. Här handlade det om att, utifrån en kategoriindelning av olika former av makt, se i vilken utsträckning respondenterna skulle rekommendera användande av någon av dessa olika former av makt.

Var och en av de sex vinjetterna utmynnade i uppgiften att ta ställning till ett dilemma som uppkommer i den aktuella situationen. Varje situation handlade om att en person som bor på en LSS-bostad uttalade en önskan om att utföra eller avstå från att utföra en viss handling. Respondenternas uppgift var att ta ställning till vad man som personal borde göra i den aktuella situationen. Vinjetterna 1, 2 och 3 innehöll färdiga svarsalternativ att ta ställning till. Alternativ 1 motsvarade ställningstagandet ”att låta sig styras”, agerandet i alternativ 2 motsvarade ”inviterande praxis” medan alternativ 3 motsvarade ”insisterande praxis.” Respondenternas uppgift var att välja det alternativ hen ansåg som mest rätt i den aktuella situationen.

I vinjetterna 4–6, där det alltså handlade om att identifiera olika typer av maktansikten i svaren, fick respondenterna själva formulera sina svar.

Dataanalys

Eftersom vinjetterna 1–3 och 4–6 är olika till sina upplägg behandlas de i resultatdelen var för sig. Vid var och en av de tre första vinjetterna har respondenten att välja mellan tre alternativ (1, 2 eller 3) vilka alltså står för ”låta sig styras”, ”inviterande praxis” och ”insisterande praxis.” Det första steget för respondenten här var alltså att välja mellan dessa tre alternativ. Det andra steget och uppgiften blev att – om man valde alternativ 2 eller 3 – motivera varför detta alternativ i den aktuella situationen var att fördra framför alternativ 1, som ju står för ”låta sig styras.”

I vinjetterna 4–6 har min egen uppgift varit att i svaren försöka analysera vilka maktansikten som kommit till uttryck i respondenternas förslag till agerande, kopplat till den redogörelse för olika maktformer som redovisas av Owrén och Linde, (Se ovan under rubriken Begrepp.) När det var dags för genomläsning och analys av svaren till vinjetterna 4, 5 och 6 visade det sig att det inte skulle bli någon enkel uppgift. Anledningen till svårigheterna var att de förslag man hade till agerande ofta bestod av gränsfall mellan, och blandformer av, de olika maktformerna (se förklaringar sid 13). Det gäller speciellt när det handlar om de maktformer som ingår i det som Owrén och Linde kallar – maktens tredje ansikte. I resultatdelen redovisas därför de svar som passar in under den rubriken, utan närmare precisering till de tre underliggande typerna av makt.

Centrala begrepp

Värden

Man kan säga att inom LSS kretsar verksamheten kring olika värden som personalen har att ta hänsyn till. Dessa värden kan ibland konkurrera med varandra och det blir då personalens uppgift att avgöra vilket värde som bör väga tyngst där och då. En helt central utgångspunkt är stödandarens rätt till självbestämmande; rätten till sina egna val. Men det handlar också om andra värden som av och till kan konkurrera med rätten till självbestämmande. Dessa konkurrerande värden kan till exempel vara hygien, tandvård, fysiskt och psykiskt välbefinnande, relationer till anhöriga, ekonomi, säkerhet, trygghet, etcetera.” Min översättning (Owrén & Linde, 2012).

Låta sig styras: Här handlar det om att så långt som möjligt tillvarata personens rätt till autonomi och självbestämmande, "inom ramen för det som är försvarligt". Min övers. (Owrén & Linde, 2012).

Inviterande praxis. Personal tar initiativ utöver det som stöd användaren förmedlar att han eller hon vill, önskar eller föredrar, men låter sig styras och begränsas av återkopplingar på initiativen, så som de efter bästa förmåga och vilja förstår dem." Min översättning (Owrén & Linde, 2012).

Insisterande praxis. Personal tar initiativ utöver vad stöd användaren signalerar att han/hon vill, önskar eller föredrar, men låter sig inte styras och begränsas av stöd användarens återkopplingar. Eventuellt kringgår man stöd användarens rätt till självbestämmande på andra sätt." Min översättning (Owrén & Linde, 2012).

Maktens första ansikte: beslutandemakt

Owrén och Lindes tar sig an maktbegreppet utifrån en indelning i fyra huvudgrupper eller "ansikten" (Owrén & Linde 2012). Det första är beslutandemakt, det vill säga att någon eller några beslutar vad som ska gälla i en viss situation.

Maktens andra ansikte: dagordningsmakt

"A kan också utöva makt över B genom att se till att något inte diskuteras." Min övers. Maktens andra ansikte är makten över dagordningen, dvs makten att styra över vad som överhuvudtaget ska diskuteras i ett visst sammanhang eller i en viss situation.⁵ "I den grad en person eller grupp – bevisat eller obevisat – skapar eller förstärker hinder mot att konflikter om principiella hållningar och praktiska strategier luftas offentligt, har den personen eller gruppen makt." Min översättning. (Bachrach & Baratz, 1962, i Owrén & Linde 2011). Bachrach och Baratz kallar detta för dagordningsmakt och beskriver det som medveten manipulering av en beslutsprocess.

Maktens tredje ansikte: definitions- och modellmakt och ideologisk makt.

Definitions- och modellmakt

⁵ Resonemanget är utvecklat av statsvetarna Peter Bachrach and Morton Baratz.

“Sättet något omtalas och beskrivs på kan ha avgörande betydelse för vilka argument som blir relevanta i diskussionen runt det, vilka hänsyn som blir viktiga och vilka mål – och inte minst medel – som blir legitima. Och den skillnaden kan kallas definitionsmakt.” Min övers. (Owrén & Linde, 2012).

Modellmakt

“Om A kan få B att överta A:s förståelse och tankesätt, kan alla diskussioner föregå på A:s premisser, utan att det framstår som maktutövning.” Min övers.

Här handlar det alltså om att A:s sätt att se på en viss situation får genomslag så att det accepteras av den andra eller de andra parterna i en diskussion. A:s synsätt blir alltså en *modell* även för de andras förståelse av verkligheten. “Grunden är vår mänskliga förmåga att ta andras perspektiv – där vi ibland kan komma att se oss själva ur andras synvinkel i den grad att vi blir “bergtagna.”⁶. Min övers. (Owrén & Linde, 2012).

Ideologisk makt

Owrén och Linde talar vidare om en aspekt av makt som ideologisk. Det handlar om den kraft som ligger i traditioner man kan hänvisa till, etablerade synsätt eller “självklara” sätt att göra eller inte göra saker på. T.ex. kan det verka som en konstig idé att en stödanvändare skulle vara med på ett personalmöte för regler kring personen ifråga brukar diskuteras. *“För Natasja kan väl inte vara med på personalmöten? Det är ju personalmöten – och det säger sig ju själv att personalmöten är till för personalen, inte för boende.”* Min övers. (Owrén & Linde, 2012).

Maktens fjärde ansikte: Myndiggörande

“A kan också utöva makt genom att handla på sätt som ökar B:s makt och inflytande över den egna situationen, även över A.” Min övers. (Owrén & Linde, 2012).

Myndiggörande kan beskrivas som en omvänd maktutövning, d.v.s. att den som i utgångsläget befinner sig i en fördelaktigare maktposition, strävar efter att den andra parten tillägnar sig en fördelaktigare maktposition istället. Att man som personal i en situation aktivt väljer att släppa på sin egen uppenbara möjlighet att på olika sätt utöva makt gentemot den man har framför sig, innebär ju att man målmedvetet arbetar för att personen i fråga ska få goda möjligheter till självbestämmande, där så är möjligt. Myndiggörande hänger med andra ord ganska intimt ihop med alternativet att låta sig styras.

⁶ Begreppet är utvecklat av den norske sociologen/socialpsykologen Stein Bråtens.

Resultat och reflektion, del A

Den enkät som sändes ut innehöll, förutom vinjetterna, även frågor om några bakgrundsvariabler. Resultaten av dessa redovisas i tabell 1. Bakgrundsvariablerna har också satts i relation till val av handlingsalternativ i vinjetterna 1–3, vilka presenteras i diagram 1–12.

Tabell 4. Bakgrundsvariabler

	Antal	
Kön	Kvinna	20
	Man	6
Ålder	18-30	2
	31-40	4
	41-50	10
	51-60	8
	61-70	2
Utbildning	Undersköterska	14
	Ingen vårdutbildning	8
	Annan utbildning	4
Yrkesår	0-4	14
	5-9	8
	10-14	2
	15-19	2

Vinjett 1, 2 och 3

Av de vinjetter som sändes ut till de fyra kommunerna återkom besvarade vinjetter enligt följande: Berg tio, Bräcke sju, Krokom sex, Östersund tre. I resultatdelen görs ingen redovisning kommun för kommun, eftersom ambitionen var att få en mer övergripande bild av hur LSS-personal tenderar att agera i de olika typer av dilemmaliknande situationer man kan hamna i.

Nedan presenteras respondenternas ställningstaganden till de tre första vinjetterna. Respondenternas uppgift var att välja handlingsalternativ i var och en av vinjetterna. Om man väljer att agera enligt alternativ 1 i någon av vinjetterna, agerar man enligt den lagstadgade principen om individens rätt till självbestämmande. Om man valt att agera enligt handlingsalternativ 2 (inviterande praxis) eller 3 (insisterande praxis) tillkommer en uppgift, nämligen att motivera varför. Det är när man väljer att frångå principen om självbestämmande som det krävs en motivering om varför man väljer att göra så. Med andra ord då behöver man förklara vilket alternativt värde man ser i den aktuella situationen, som man anser väger tyngre än individens rätt till självbestämmande.

Vinjett I

Det är morgon på LSS-boendet, Eva är på väg in till Sven för att ge honom morgondosen av hans lugnande mediciner:

Eva: ”God morgon. Här är ett glas vatten och din medicin?”

Sven: ”Jag har ingen lust att ta den nu, kanske senare.”

(Alt 1)

Eva: ”Ok.”

(Alt 2)

Eva: ”Men om du tar den med ett glas saft?”

Sven: ”Nej, jag vill inte.”

Eva: ”Ok, men kanske om en stund då?”

Sven: ”Mm.”

(Alt 3)

Eva: ”Jag tycker verkligen du ska ta den nu! Den är viktig för dig.”

Här gör Sven motvilligt som Eva säger.

I tabell 5 presenteras antal svar inom varje handlingsalternativ för vinjett 1 samt antal motiveringar inom varje handlingsalternativ.

Tabell 5. Antal svar och antal motiveringar, vinjett I.

Handlingsalt.	Antal svar	Antal motiveringar
Låta sig styras	2	
Inviterande	18	6
Insisterande	6	4
Summa	26	10

Respondenternas motiveringar (urval)⁷

Inviterande praxis

”Motiverar till medicin men kan samtidigt avvakta och samtala om annat en stund.”

⁷ Övriga motiveringar redovisas i bilaga 4.

”Beroende vad det är för medicin, Insulin alt 3. Kanske om det är Alvedon kunna vänta en stund, men se till att han tar medicinen.”

Insisterande praxis

”Medicin är viktig för honom. Det kan även påverka dom andra på boendet om han blir orolig.”

”Det är viktigt att Sven tar sin medicin när den ska tas. Så den inte blir bortglömd.”

Reflektioner, Svens medicin

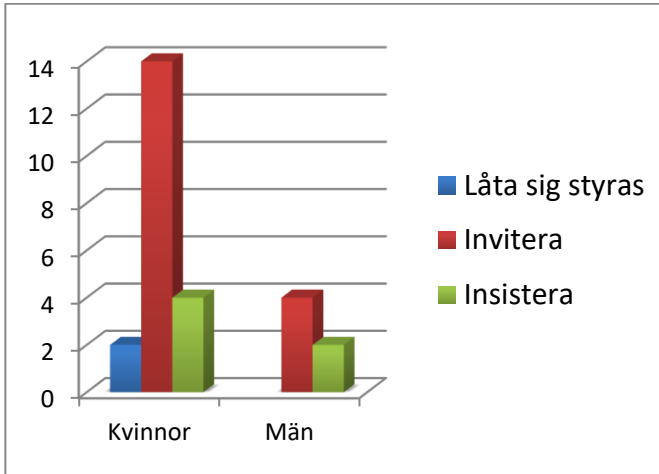
I den första vinjetten var endast två respondenter av 26 direkt beredda att låta sig styras av Sven när han inte ville ta sin morgonmedicin. 18 respondenter valde att vara inviterande, i det här fallet genom att föreslå att han kanske kunde ta medicinen med läsk för att göra det lite mer lockande. Sex respondenter valde att gå ett steg till och bli insisterande, genom att uttrycka sig mer bestämt för att få honom att ta sin medicin.

Endast tio motiveringar finns bland de 24 respondenter som valt att vara inviterande eller insisterande gentemot Sven i vinjetten ovan. Dessa tio motiverar sitt agerande med att de antingen tagit hänsyn till på Svens hälsa/välbefinnande och/eller omgivningens dito. I vinjetten anges att det är lugnande mediciner, vilket alltså signalerar att det inte handlar om några livsuppehållande substanser som ska tas. Man bör därför kunna dra slutsatsen att det inte är direkt akut att medicinen tas just då. Det bör kunna finnas en marginal på en timme eller två innan en effekt av att Sven inte tar medicinen börjar visa sig i hans mående. Eller kanske är marginalen ännu större, eller något mindre? Hur hade fördelningen av siffrorna blivit om det angetts i vinjetten att det handlat om smärtstillande medicin? Den spontana reflektionen får ändå bli att det faktum att bara två respondenter låter sig styras i situationens första skede, är en låg siffra. Även om det får anses ligga nära till hands att försöka få Sven att ta medicinen just då, genom att locka med något extra gott att skölja ned den med. Man kan notera att respondenternas sätt att reagera följer den omtalade normalfördelningskurvan, genom att bara sex väljer att bli mer bestämda genom att propa på att medicinen tas just då. Det bör noteras att av de 18 respondenter har endast sex motiverat sitt val av handlande med en motivering som innehåller en hänvisning till ett med självbestämmandet konkurrerande värde. När det gäller de som valt insisterande praxis är siffran fyra av sex respondenter.

Angivna konkurrerande värden: Svens eget välbefinnande. Omgivningens välbefinnande.

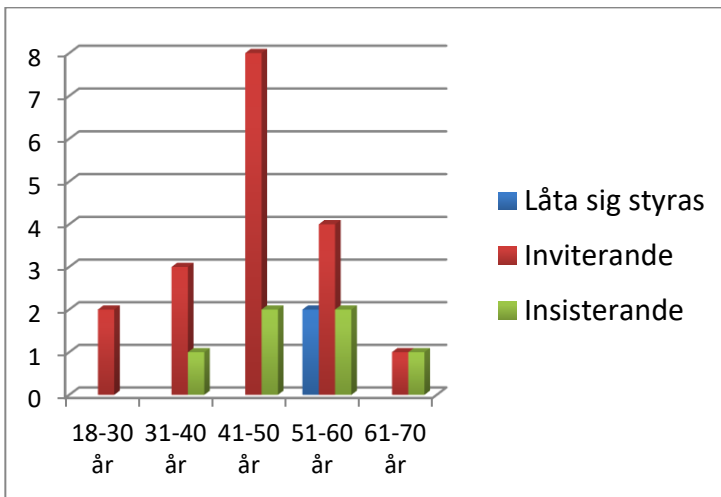
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ

Diagram 1: Kön och val av handlingsalternativ. Vinjett 1.

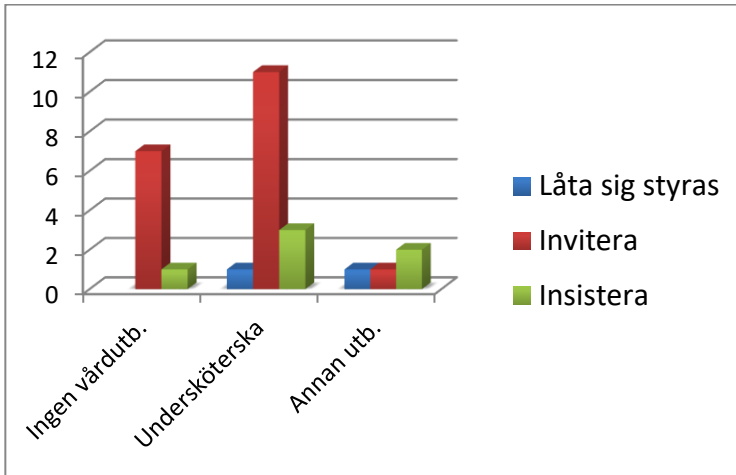
Inget speciellt kan utläsas av denna bild mer än att de två som valt att låta sig styras båda är kvinnor, vilket inte är så förvånande med tanke på att en stor majoritet av respondenterna är just kvinnor.

Diagram 2: Ålder och val av handlingsalternativ. Vinjett 1.

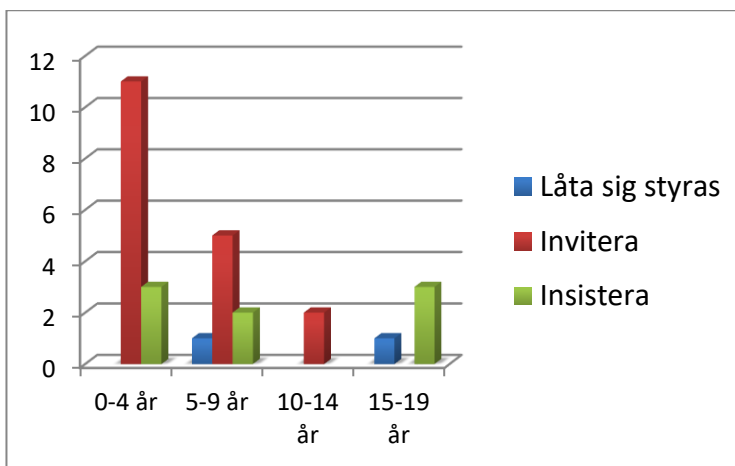
Tio av respondenterna är i åldern 41–50 år. De två som valt att låta sig styras i vinjett 1, återfinns inom spannet 51–60 år. De som valt inviterande och insisterande praxis är spridda över åldrarna.

Diagram 3: Utbildning och val av handlingsalternativ. Vinjett I.

14 respondenter är undersköterskor, sju saknar vårdutbildning och fyra har angett annan utbildning. I övrigt ger inte bilden någon information.

Diagram 4: Yrkeserfarenhet och val av handlingsalternativ. Vinjett I.

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

Av diagrammet kan man utläsa att 14 av de 26 respondenterna har, i tid räknat, en erfarenhet av arbete inom LSS mellan 0–4 år. Hela 18 av de 26 har valt inviterande praxis i vinjett 1. I övrigt syns inget direkt mönster i svaren.

Vinjett 2

En stund senare träffar Sven sin kontaktperson Ove. De har planerat, tillsammans med Svens mamma, att de ska hälsa på hemma hos Svens föräldrar idag. Det är inte så ofta Sven hälsar på där, eftersom han inte kommer överens med sin pappa särskilt bra. Nu är pappan allvarligt sjuk sedan en tid och det är Svens mamma som har legat på för att de ska göra ett besök den här dagen. Hon vill så gärna att det ska bli en fin dag för dem tillsammans. Hon har förberett med extra god mat för det här tillfället och Ove hörde i telefonen att hon knappt kunde hålla tårarna tillbaka när de äntligen var överens. Även Sven verkade se fram emot besöket då.

Ove: ”Hej Sven! Jag ska ju följa med dig till dina föräldrar som du ska hälsa på idag.”

Sven: ”Fast... jag har ingen lust att hälsa på dem, jag har ångrat mig.”

(Alt 1)

Ove: ”Säkert?”

Sven: ”Japp.”

Ove: ”Ok, då ringer vi och lämnar vi återbud.”

(Alt 2)

Ove: ”Jag förstår att man kan ångra sig och att du kanske tror att det inte blir så kul. Men det kan ju också bli jättetrevligt. Du kan väl fundera på saken, det kanske känns bättre sedan du har ätit frukost?”

Sven: ”Men dom är så tråkiga, jag vill inte åka dit!”

Ove: ”Ok, då lämnar vi återbud.”

(Alt 3)

Ove: ”Det där är redan bestämt. Dom skulle bli väldigt besvikna om vi inte hälsar på dom idag.”

Sven: ”Pappa är dum och jag vill inte åka dit!

Ove: ”Det är bäst att vi åker i alla fall!”

Sven: ”Men... ok då.”

I tabell 6 presenteras antal svar inom varje handlingsalternativ för vinjett 2 samt antal motiveringar inom varje handlingsalternativ.

Tabell 6. Antal svar och antal motiveringar, vinjett 2

Handlingsalt.	Antal svar	Antal motiveringar
Låta styras	3	
Inviterande	18	3
Insisterande	5	2
Summa	26	5

Respondenternas motiveringar (urval)

Inviterande praxis

“Jag har förståelse för hur han känner inför besöket. Jag försöker ändå att lirka lite, med tanke på mamman och att den första känslan hos Sven kan ändras.”

“Peptalk!! Uppmuntra, förklara vad glad och förväntansfull mamma är.”

Insisterande praxis

“Om dom inte åker kan Sven ångra sig senare. Och att man har redan bestämt att man ska åka dit.”

“Det var bestämt sedan tidigare och Svens pappa är dålig och det kanske inte finns många fler tillfällen av att välja på.”

Reflektioner, Svens besök hos föräldrarna

Här handlar det om att Sven inte vill besöka sina föräldrar som han har kommit överens med dem om att göra. Reaktionerna på den här vinjetten är nästan identiska med reaktionerna i den förra vinjetten. Endast tre av totalt 26 respondenter valde alternativet där Ove låter sig styras, det vill säga att avboka besöket första gången

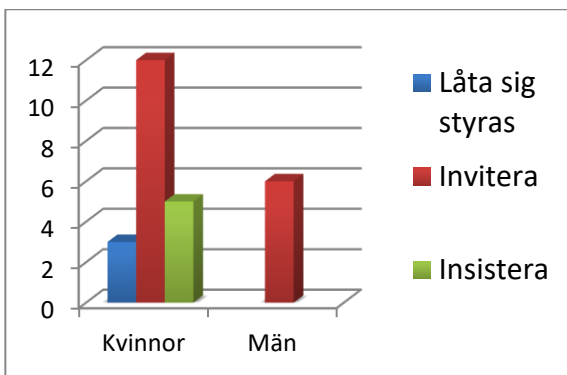
Sven säger att han inte vill. Arton respondenter valde att vara inviterande; att Ove föreslår att Sven ska äta frukost först medan han funderar lite mer på saken. Fem respondenter valde att vara mer insisterande genom att hänvisa till att saken redan är bestämd och att föräldrarna skulle bli besvikna om Sven inte kommer.

Det finns bara fem mer eller mindre tydliga motiveringar från de 23 respondenter som valt det inviterande eller insisterande alternativet. Tre av de arton som valt inviterande praxis har lämnat motiveringar som kan kopplas till alternativa värden. Bland de fem som valt insisterande praxis har två respondenter hänvisat till alternativa värden. En av motiveringarna till insisterande praxis hänvisar egentligen till två värden. Dels handlar det om hur Sven kan tänkas må i ett senare skede, ifall han kommer att ångra sig. Dels hänvisas också till att det redan är bestämt att man ska hälsa på. Även nästa motivering hänvisar till två värden. Dels, som ovan, att besöket redan är bestämt, dels att det kanske inte kommer att ges så många fler tillfällen att hälsa på dem medan pappan är i livet. Det är lite svårt att tydligt utläsa vilket värde den motiveringen att besöket redan är bestämt, handlar om. Det kanske kan ses som att det ligger ett värde i att visa hänsyn till föräldrarna, att de inte ska bli besvikna över att överenskommelsen om besöket bryts och att det värdet väger tyngre i den här situationen än värdet av Svens rätt till självbestämmande, dvs. hans möjlighet att, som vilken annan människa som helst, ändra sig. I vinjetten får vi veta att Sven inte har någon bra relation till sin pappa, men vi vet inget om bakgrunden till den dåliga relationen. Kanske kan den bottna i att pappan verkligen inte behandlat Sven bra de år då Sven bott hemma hos föräldrarna. Kanske kan motiveringen också tolkas som en hänsyn till överenskommelser mer allmänt, dvs. ett värde i att lära Sven att man ska göra som man har bestämt.

Angivna konkurrerande värden: Svens psykiska mående. Respekt för överenskommelser. Relationen till föräldrarna.

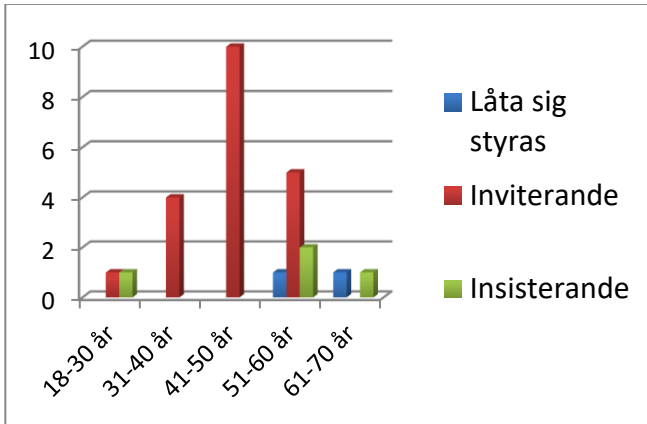
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ

Diagram 5: Kön och val av handlingsalternativ. Vinjett 2.

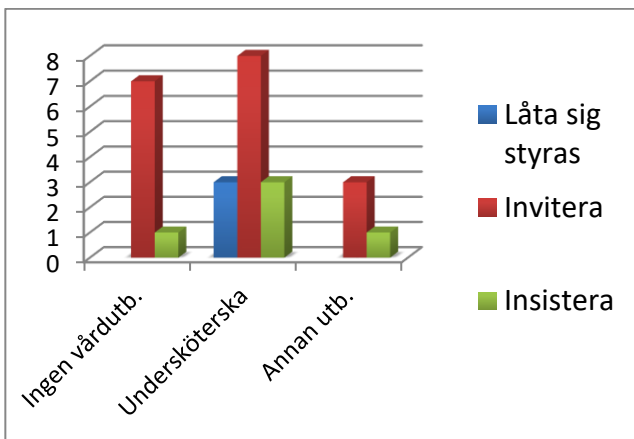
Diagrammet visar att samtliga sex män valt alternativet inviterande praxis i vinjett nr 2. Kvinnorna har fördelat sig på de tre olika handlingsalternativen.

Diagram 6: Ålder och val av handlingsalternativ. Vinjett 2.

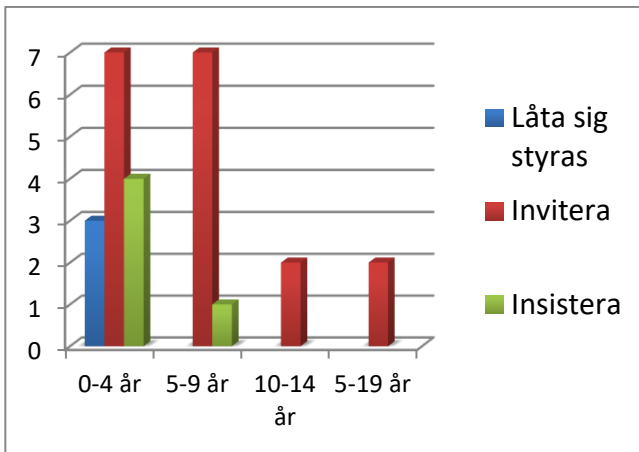
Bland de respondenter som är i åldrarna 31–50 år har samtliga valt handlingsalternativet inviterande praxis. Bland övriga ålderskategorier är bilden mer blandad. Vi ser också att de enda två som låtit sig styras återfinns inom de två övre kategorierna.

Diagram 7: Utbildning och val av handlingsalternativ. Vinjett 2.

Här kan vi se att de tre som valt att låta sig styras är undersköterskor.

Diagram 8: Yrkeserfarenhet och val av handlingsalternativ. Vinjett 2.

Av de 26 personer som ingår i undersökningen har 14 varit anställda 0–4 år. Bland dem är det fyra som väljer insisterande praxis i situationen där Sven inte vill hälsa på sina föräldrar. I samma kategori finns de tre respondenter som valt att låta sig styras. Det verkar därför som att sambandet mellan yrkeserfarenhet och val av handlingsalternativ är ganska svagt.

Vinjett 3

Kurre bor på samma gruppbostad som Sven. Kurre har inte världens bästa mathållning, vilket lett till att han har lite övervikt och inte så bra kondition. Hans gode man har också varit på personalen om att det skulle vara bra om Kurre kunde vara mer sparsam. Kurre har beslut om stöd i samband med måltider och nu kommer han in till boendets gemensamhetslägenhet och säger till Lena, en av personalen där:

Kurre: ”Hallå, jag sticker nu, ska ut och tar pizza någonstans. Så jag behöver ingen hjälp med matlagning till middag idag.”

(Alt 1)

Lena: ”Ok, men du... då ses vi senare då”.

(Alt 2)

Lena: ”Men Kurre, vore det inte gott med något hemlagat idag, du åt väl ute igår också?”

Kurre: ”Och?”

Lena: ”Tja, det kostar ju en del pengar.”

Kurre: ”Jag är myndig och det är mina pengar.”

Lena: ”Så sant, men du då ses vi senare. Ha det gott så länge!”

(Alt 3)

Lena: ”Nej Kurre! Om du går tillbaka till din lägenhet så kommer jag in till dig om tio minuter och hjälper dig laga riktig mat.”

Kurre: ”Jag tycker pizza är riktig mat.”

Lena: ”Pizza är väl mer sån där mat som man kan äta ibland, som lite festlig omväxling.”

Kurre: ”Jag tycker pizza är som vilken mat som helst.”

Lena: ”Det får du tycka om du vill, men idag vill jag hjälpa dig laga hemlagad mat.”

Här går Kurre tillbaka till sin lägenhet med en trumpen min.

I tabell 7 presenteras antal svar inom varje handlingsalternativ för vinjett 3 samt antal motiveringar inom varje handlingsalternativ.

Tabell 7. Antal svar och antal motiveringar, vinjett 3

Handlingsalt.	Antal svar	Antal motiveringar
Låta styras	1	
Inviterande	15	4
Insisterande	10	8
Summa	26	12

Respondenternas motiveringar (urval)

Inviterande praxis

”Han måste få bestämma själv men skulle prata mer ingående kring ekonomin.”

”Man kan inte tvinga eller förbjuda. Men hon ger i alla fall ett alternativ och förklarar varför.”

Insisterande praxis

”Eftersom Kurre ska tänka både på övervikten och ekonomin.”

“Vissa gånger behöver man vara bestämd för att hjälpa. Tänker att han har svårt att ta bra, långsiktiga beslut för både hälsa och ekonomi. Pizza är gott i stunden. Att laga mat med stöd EN dag är sunt.”

Reflektioner, Kurrens middag

I den tredje situationen är det bara en respondent som direkt låter Kurre själv bestämma om att gå ut och ta en pizza till middag. 15 respondenter väljer det inviterande handlingsalternativet genom att ta upp en kort diskussion om ekonomi, innan de sedan låter sig styras när Kurre står på sig. Medan 10 respondenter väljer att vara insisterande i den tredje vinjetten och närmast förbjuder Kurre att göra som han vill.

Av de 25 respondenter som valt inviterande eller insisterande praxis har endast tolv lämnat en motivering till sina val. Dessa tolv motiverar det med man vill ta hänsyn till Kurrens hälsa och/eller ekonomi. I vinjetten anges att Kurrens är lite överviktig och att hans gode man gärna ser att Kurre är lite mer sparsam. Där kan man också utläsa att övervikten inte verkar vara av det allvarligare slaget. Man kan också fråga sig: hur vanligt är det inte med övervikt bland den övriga befolkningen? Varför ska man inte få vara lite överviktig bara för att man bor på en LSS-bostad utan att ens rätt till självbestämmande ska naggas i kanten av personal som tycker att man borde gå ned i vikt?

Beträffande ekonomin kan man reflektera över att det inte framgår att Kurrens ekonomi är i direkt dåligt skick, bara att gode mannen gärna ser att han är mer sparsam. Vinjetten säger däremot inget om Kurrens ekonomi i sig, om den är i bra eller mindre bra skick. Den säger heller inget om hur välgrundad gode mannens önskemål om mer sparsamhet från Kurrens sida är. Människor är olika, kanske är Kurrens gode man en person som gärna ser att Kurre har en ganska stor buffert för oförutsedda händelser. Det man bör fråga sig i den här situationen är om det som Kurre vill göra – skadar det något annat värde, t.ex. hans hälsa eller hans ekonomi? Och om det gör det, gör det det i så hög grad att det finns skäl att göra våld på hans lagstadgade rätt till självbestämmande?

Bland de som valt alternativet inviterande praxis har fyra hänvisat till alternativa värden. Sex respondenter har gjort samma sak bland de tio som valde det insisterande handlingsalternativet.

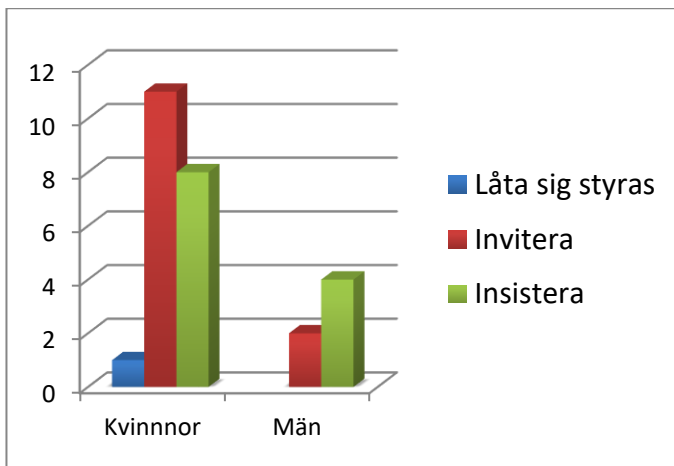
Angivna konkurrerande värden: Kurres ekonomi, Kurres hälsa.

Tabell 8. Förslag på agerande, vinjett 1 – 3.

Handlingsalt.	Vinjett 1	Vinjett 2	Vinjett 3	Summa
Låts styras	2	3	1	6
Inviterande	18	18	15	51
Insisterande	6	5	10	21
Summa	26	26	26	78

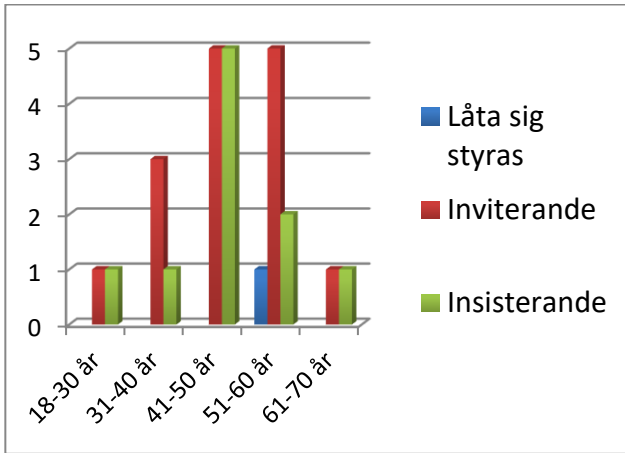
Bakgrundsvariabler i relation till val av handlingsalternativ

Diagram 9. Kön och val av handlingsalternativ. Vinjett 3.

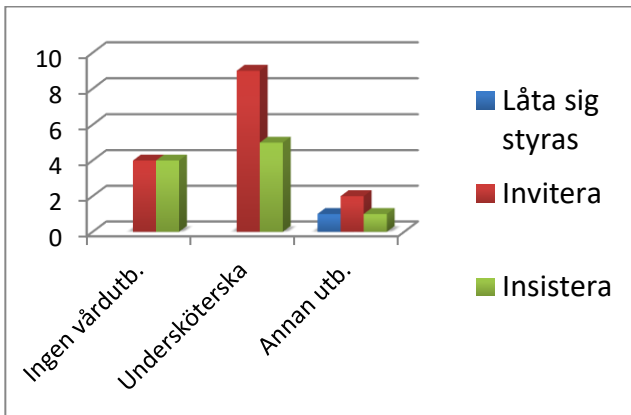
Här ser vi att bland kvinnorna finns en liten tonvikt på att vara inviterande medan bilden är omvänd bland männen.

Diagram 10: Ålder och val av handlingsalternativ. Vinjett 3.

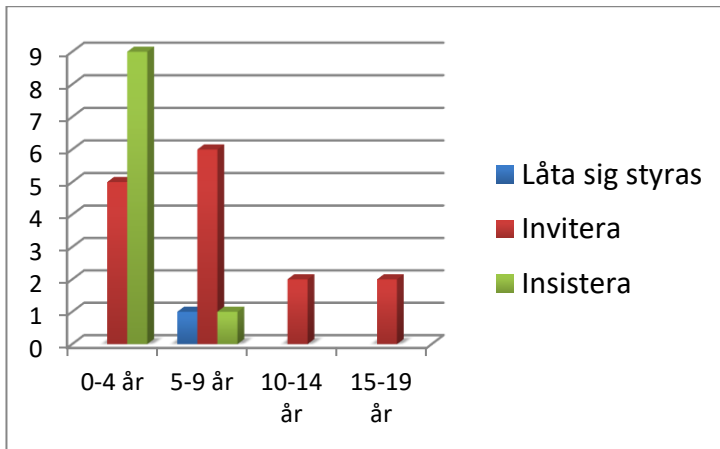

Bilden visar att inviterande praxis är ett populärare alternativ än en insisterande dito. Skillnaderna återfinns i åldersspannen 31–40 år och 51–60 år.

Diagram 11: Utbildning och val av handlingsalternativ. Vinjett 3.

Bland de som saknar vårdutbildning finns ingen skillnad mellan inviterande och insisterande praxis. Skillnaden är mest märkbar bland undersköterskorna.

Diagram 12: Yrkeseferenhet och val av handlingsalternativ. Vinjett 3.

I detta diagram ser vi att endast en respondent valt att låta sig styras i den tredje vinjetten, där Kurre vill gå ut och ta en pizza till middag. Vi ser också att tio väljer ett insisterande handlingsätt gentemot Kurre, medan övriga 15 väljer inviterande praxis.

Resultat och reflektion, del B

Vinjett 4 - 6

I detta avsnitt beskrivs tre nya situationer, vinjett 4–6. Här har inte respondenterna haft färdiga handlingsalternativ att ta ställning till. Uppgiften har istället varit att helt självständigt beskriva hur man som personal skulle ha agerat. Min ambition här kan beskrivas som att gå ytterligare ett steg och försöka koppla svaren till Owrén och Lindes (2011) resonemang om maktens fyra ansikten genom att försöka identifiera vilka typer av makt som kommer till uttryck i respondenternas förslag till handling. Konkret sker det genom att de svar som går att koppla till något av maktens fyra ansikten, återges efter varje vinjett, under relevant rubrik. Owrén och Linde (2011) menar alltså att utövning av makt kan ta sig olika uttryck eller visa sig i form av fyra olika ”ansikten.” De är som följer:

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

- Beslutandemakten, som helt enkelt består i att en aktör tar beslut och låter motparten eller motparterna förstå att det beslutet gäller.
- Makten över dagordningen, dvs. makten att avgöra vilka frågor som överhuvudtaget ska vara aktuella vid en viss tidpunkt.⁸
- Det tredje ansiktet (3) består i sin tur av tre delar: a) Definitionsmakt, makten över att beskriva och redogöra, tex. för förutsättningarna i en viss situation, något som i sin tur kan ligga till grund för beslut. b) Modellmakt, förmågan att få andra att "överta" det synsätt som man själv har och c) Ideologisk makt, som är att hänvisa till handlingssätt eller synsätt som mer eller mindre "självklara".⁹
- Myndiggörande, är det som sammanfaller med att som personal låta sig styras. Det vill säga, man handlar på ett sätt som ökar den andra partens möjligheter till självbestämmande över den egna situationen.

Ett genomgående problem med att hänföra respondenternas förslag på agerande till en viss typ av makt har varit att förslagen i många fall består av blandformer av de aktuella makttyperna. Det gäller framför allt vid beskrivningen av maktens tredje ansikte. I andra fall har förslagen varit för oklara för att med säkerhet kunnat härledas till en viss typ av makt. Mot bakgrund av detta problem är ändå det som redovisas i det följande avsnittet det mest framträdande resultatet.

Vinjett 4

Bella är en tjugoförårig tjej som bor på en gruppbofastad. Bella tycker om att handla kläder, ibland nya men framför allt på second hand. Hon älskar att prova sina kläder hemma, i olika stilar och färgkombinationer. Hon har flera garderober fulla med kläder och några i personalen tycker att hon behöver rensa ut en del, men det vill inte Bella. Hon vill gärna fylla på med nytt men inte rensa ut. Hon föreslår själv att ta kontakt med sin gode man om att köpa till ett par extra garderober och ställa i vardagsrummet så hon ska slipa slänga några kläder utan istället fortsätta köpa mer.

⁸ Den här formen av makt kommer inte att vara en del av den följande framställningen eftersom det inte ingår i något av svaren. Det är snarare så att dagordningsmakt har utövats i bakgrunden, i exemplens förutsättningar. Det vill säga, att personal där till exempel har "tagit upp" en viss fråga till diskussion.

⁹ Se närmare beskrivningar ovan under rubriken – Centrala begrepp.

Det är dig hon pratar med om detta och du vet att om man pressar henne är hon inte omöjlig att komma till tals med. Hur gör du?

Respondenternas förslag till handlingar

1. Maktens första ansikte (beslutande makt)

"Rensa! Pratar för henne på ett bra sätt så vi är överens, och kan då sen handla nytt."

3. Maktens tredje ansikte (definitionsakt, modellakt och ideologisk akt)

"Att man t.ex säger att man ska städa garderoben och kolla vad hon kan behöva och försöka samtidigt att rensa bort en del under tiden."

"I och med att hon gillar second hand så kan ju någon annan bli glad om hon kan lämna in lite kläder dit. Annars kan man sortera ut lite och lägga i kartonger och ställa i förrådet så hon kan skifta kläder."

"Jag skulle nog säga att om hon köper garderober så har hon inte lika mycket pengar till kläder och på så vis få henne att rensa ut lite istället. Samt tänka på utrymmet i lägenheten. Men svårt att veta och kan inte tvinga."

4. Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)

"Jag skulle gå henne till mötes och låta henne köpa EN garderob. Det är hennes kläder och hon har det som ett stort intresse. Vid ett tillfälle kan vi resonera omkring kläderna om vad som är rimligt att slänga."

"Försöker motivera Bella till att rensa ut litegrann och kanske lägga i förrådet eller slänga. I annat fall måste Bella själv få bestämma hur hon vill ha det. Så länge det inte är en sanitär olägenhet får hon ha det som hon vill."

"Hon har kläder som sitt stora intresse och jag låter hon få ha sitt intresse, men berättar att jag gärna hjälper henne att rensa när hon vill ha hjälp."

Tabell 9. Antal svar inom respektive maktform, vinjett 4.

Ansikte	Antal
1	1
3	19
4	3
Summa	23

Reflektioner, Bellas garderober

Av de 23 svaren på vinjett 4, kan 1 rubriceras som maktens första ansikte, 19 stycken som det tredje ansiktet och 3 som maktens fjärde ansikte. Det första citatet låter rätt neutralt men signalerar också en beslutsamhet att se till att en rensning blir av.

Flertalet av de svar som hänförs till maktens tredje ansikte, handlar om att föra resonemang med Bella så att hon ska inse att det är lämpligt att rensa ut kläder ur sina garderober, innan hon köper fler kläder. Det kan då handla om att bara låta sig "övertygas" eller "övertalas" att hålla med på en mer allmän beskrivning (definitions-makt), att "kopiera" ett synsätt (modellmakt), eller anpassa sig till ett mer vanligt sätt att se på sådana saker som gamla kläder (ideologisk makt).

I de förslag på agerande som hänförs till maktens fjärde ansikte får Bella fortsätta att utöva sitt intresse på det sätt hon vill, trots konventioner, "sunt förnuft" och liknande. Det vill säga man gör henne till en myndig person, kapabel att fatta egna beslut. Även om man kan säga att det skiner igenom en smula beslutandemakt i det första citatet genom att man vill begränsa inköp av garderober till en.

Vinjett 5

En dag får Bella en inbjuden till en släktings bröllop och ser mycket fram emot det. De här släktingarna är lite "fina i kanten" så det kommer troligen att bli ett stilfullt bröllop och en fin fest med middag efteråt. Inför bröllopet har hon provat och funderat mycket på vad hon ska ha på sig. Till slut har hon fastnat för en svart T-shirt med en döds-kalle på och utanpå den vill hon ha en blå kofta (som är ganska noppig och dessutom har den en synlig fläck på magen som inte gått bort i tvätten). Nertill vill hon ha ett par jeans som hon älskar, med ganska stora hål på knäna och texten "Fuck off" på ena låret. Du jobbar den dag då hon ska åka till bröllopet och den efterföljande festen. Hur gör du?

Respondenternas förslag till handlingar

3. Maktens tredje ansikte (definitions-makt, modellmakt och ideologisk makt.)

”Lägger fram det som så att på kalas har man ”bela och rena” kläder på sig. Kanske visa lite bilder på kalaskläder. Andra infallsvinklar.”

”Försöker att tala om att det nog är en fest med klänning som gäller! (Hoppas hon har någon) oftast gillar hon nog något glittrigt och hjälper henne med fin håruppsättning och smink! Uppmuntrar hennes finkläder i garderoben.”

”Pratar med henne och berättar hur de övriga gästerna kommer klä sig och att brudparet nog tycker det är roligt om hon har lite likadant som de övriga gästerna. Att det ser bättre ut.”

4. Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)

”Vill hon åka så absolut får hon det.”

”Eftersom hon har blivit bjuden så känner dom nog Bella. Så hon får ha det hon vill.”

”De vet väl hur Bella klär sig? Hon är välkommen! Men när dagen kommer så sitter man nog ändå och köpslår om Bella inte kan tänka sig att byta bort något plagg i alla fall.”

I tabell 10 presenteras antal svar inom respektive maktform för vinjett 5.

Tabell 10. Antal svar inom respektive maktform, vinjett 5.

Ansikte	Antal
1	0
3	20
4	3
Summa	23

Reflektioner, Bellas klädval inför bröllopet

Här är fördelningen densamma som vid vinjett 4. Med den skillnaden att det inte finns något förslag som passar bra in på maktens första ansikte. Förslagen under maktens tredje ansikte, handlar om att på lite olika sätt, hänvisa till vad som är

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

lämplig klädsel i den aktuella situationen. Det verkar handla både om att få Bella att ”överta” ett synsätt om hur man klär sig på bröllop (modellmakt) och om att det kanske till och med är så att det är mer eller mindre självklart hur man ska klä sig när man blir bjuden till ett bröllop (ideologisk makt).

Vid de tre citaten under rubriken maktens fjärde ansikte möts Bellas åsikter om klädval med respekt, d.v.s. hon betraktas som en myndig, självständigt individ som själv väljer sina kläder. Även om det sista citatet uttrycker visst tvivel över sitt val av handlingsalternativ, “när dagen kommer.”

Vinjett 6

Bella har gått upp i vikt en del de senaste två åren. Så hon är nu överviktig. Hennes favoritgrej när hon går ut är att gå på kafé och fika gott och även att köpa hem bullar och bakelser till fikastunder hemma i sin lägenhet. Du är hennes kontaktperson, och du hör då och då hur dina kollegor säger att de tycker hon bör sättas under någon form av diet eller åtminstone att hon inte borde få gå på kafé och köpa hem bullar och bakelser så ofta. Ett förslag som man sagt är max en gång/månad. Er chef undrar vad du som kontaktperson tycker. Du vet att ditt ord kommer att väga tungt. Vad säger du till chefen?

Respondenternas förslag till handlingar

1. Maktens första ansikte (beslutandemakt)

”Att jag gärna erbjuder Bella fler roliga aktiviteter som innefattar rörelse. Behåller ett kafébesök.”

”Vi är jätteviktiga att hjälpa med kost/motion. Förslaget är väl hårt men 1 gång/vecka antingen hemma eller på café. Sedan hjälpa och stötta vid matlagning, planering för inköp. Samt motivera till rörelse av något slag.”

”Jag säger till chefen att det nog är bra att begränsa fiket till en helgdag/vecka ex lördag då hon får känna att det är extra mysigt. Att man tillsammans med Bella kan baka något gott ibland som är lite nyttigare.”

3. Maktens tredje ansikte (definitions-makt, modellmakt och ideologisk makt.)

"Jag säger att hon bör informeras om vilken ohälsa hon utsätter sig för och fördelarna med att äta hälsosammare och kontakta en dietist om råd."

"Jag försöker tala med Bella i första hand om hur farligt det är med mycket socker. Till chefen säger jag att vi ska försöka motivera Bella till att bara fika på lördagar!"

"Väldigt svår situation. Som personal får vi ju inte förbjuda, och jag personligen tycker inte att en persons ord ska väga tyngre än någon annans så jag tycker att hela personalgruppen ska prata ihop sig tillsammans med chef. Men jag tycker att man ska försöka få in rörelse och kolla över resten av maten. Äter man nyttig och bra mat samt rör sig kan man fika flera dagar i veckan men max 1 gång/vecka är nog ändå klokt samt att det räcker med de man äter på fiket man behöver inte köpa med hem."

4. Maktens fjärde ansikte (myndiggörande)

"Att jag ska försöka motivera Bella att äta nyttigare saker och föreslå andra aktiviteter än att gå på café. Kan föreslå att vi bakar nåt nyttigt tillsammans. Om Bella själv tycker att övervikten är jobbig, hjälpa henne få kontakt med dietist. Men vill inte Bella så bestämmer hon själv över sitt eget liv."

I tabell 11 presenteras antal svar inom respektive maktform för vinjett 6.

Tabell 11. Antal svar inom respektive maktform, vinjett 6.

Ansikte	Antal
1	3
3	16
4	1
Summa	20

Reflektioner, Bellas viktuppgång

Här var respondenternas förslag på agerande något strängare än tidigare, vilket visar sig i tre förslag som kopplar till maktens första ansikte, beslutandemakt. Personal kommer visserligen att ge förslag på aktiviteter som innefattar rörelse, men det verkar som att man samtidigt helt sonika kommer att begränsa hennes kafébesök.

Sexton förslag kan kopplas till maktens tredje ansikte. Här handlar det alltså också huvudsakligen om att försöka få Bella att "överta" ett synsätt som man som personal upplever som förnuftigare.

Citatet under rubriken maktens fjärde ansikte, myndiggörande, är kanske ett gränsfall. Men även om det också där finns olika förslag på att få Bella på andra tankar, mynnar det ändå i slutänden ut i ett konstaterande att hon själv bestämmer. Resultaten för vinjetterna 4, 5 och 6 kan sammanfattas i tabell 12.

Tabell 12. Föreslagna maktformer, vinjett 4 -6

Ansikte nr	Vinjett 4	Vinjett 5	Vinjett 6	Summa
1	1	0	3	4
3	19	20	16	55
4	3	3	1	7
Summa	23	23	20	66

Sammanfattande reflektion vinjett 4-6: Det är totalt bara i fyra fall som svaren känts passande för maktens första ansikte, det vill säga att mer eller mindre peka med hela handen och säga vad som gäller. Definitionsmakt, modellmakt och ideologisk makt verkar vara ganska vanliga maktformer att ta till, knappast mer typiska för respondenterna i den här undersökningen än några andra. Intressant är också att se att myndiggörande av stöd användaren, d.v.s. att hen faktiskt möts med respekt för sina önskemål, inte är direkt ovanligt.

Slutsatser

En sak som kan noteras i den här studien är att det är ganska få respondenter i de tre första vinjetterna som väljer att låta sig styras i situationernas första skede. Förklaringen tycks vara att man i varje situation tycker sig ha identifierat ett värde som konkurrerar med – och vinner över - individens rätt till självbestämmande. De konkurrerande värdena är oftast stöd användarens hälsa och ekonomi. En sak som kanske överraskar är att märkbart fler väljer inviterande och insisterande praxis vid vinjett 3, som handlar om att Kurre vill gå ut och ta en pizza. Bara en respondent var där beredd att låta sig styras utan någon invändning.

Ur ett kvantitativt perspektiv är materialet för begränsat för att man ska kunna dra några slutsatser om samband mellan bakgrundsfaktorerna och val av

handlingsalternativ. En sak man kan notera är dock att ingen av de utbildade undersköterskorna lät sig styras vid vinjett nr 3. En annan sak man kan se är att det i svaren till vinjetterna 1 och 2 finns en återhållsamhet mot att välja insisterande praxis medan inviterande praxis är ett populärt val. I den första vinjetten, om Sven som inte känner för att ta sin morgonmedicin, är det bara två respondenter som låter sig styras i det första skedet. I varje situation av den typ som förekommer i vinjetterna, är det tre frågor som är relevanta för personal att ställa sig. Den första är:

- 1) Finns det något eller några värden i den här situationen som konkurrerar med rätten till självbestämmande? Om svaret är "ja", blir nästa fråga:
- 2) I så fall vilket värde eller vilka värden är det? Och därefter:
- 3) Vilket värde bör få väga tyngst?

I nästa steg bör man fråga sig: Vilka blir konsekvenserna om jag tar större hänsyn till stödandarens rätt till självbestämmande än till det konkurrerande värdet? Blir det konsekvenser på lång eller kort sikt? Allvarliga eller mindre allvarliga? Att som personal ta ställning till den typ av situationer som beskrivs i vinjetterna handlar i grunden om att snabbt, nästan "i flykten", analysera situationen.

Det är förstås inte möjligt att helt objektivt vikta eventuella konkurrerande värden mot rätten till självbestämmande. Olika individer gör inte sällan, som vi har sett, olika bedömningar av en och samma situation. Det handlar helt enkelt i praktiken ofta om individuellt godtycke. Vilket ur stödandarens perspektiv nog får ses som ett problem.

En aspekt av resultaten, som framgår av tabell 13, är att det var så pass få respondenter som vid de första tre vinjetterna redovisade någon motivering till varför man valde inviterande eller insisterande praxis, istället för att låta sig styras. Det kan i vissa fall vara fråga om gränsdragningar när det gäller att avgöra vad som är en hänvisning till ett konkurrerande värde (i förhållande till självbestämmandet) å ena sidan och någon annan typ av resonemang å den andra. Men om det i svaren till vinjetterna inte går att hitta en hänvisning till ett annat värde än självbestämmandet, som motiv för valet av handlingsalternativ 2 eller 3, är det inte en hållbar motivering.

Tabell 13. Totalt antal motiveringar

Vinjett	Antal Motiveringar	Antal svar alt 2	Antal svar alt 3	Summa
1	10	18	6	24
2	5	18	5	23
3	12	15	10	25
Summa	27	51	21	72

En tänkbar delförklaring till de relativt få motiveringarna är det förändrade upplägget av undersökningen som resultat av att vinjetterna inte kunde delas ut av mig själv vid fysiska besök i samband med arbetsplatsträffarna. I och med det försvann också möjligheten att förklara närmare hur viktigt det var att se till att en hänvisning till ett eller flera konkurrerande värden framkom i de motiveringar som lämnades till handlingsalternativ 2 och 3. Detta hade i och för sig poängterats vid den inledande besöksrundan men den gjordes ett antal veckor innan datainsamlingen skedde. En annan del i den ursprungliga planen för det här projektet var att det skulle genomföras ett fokussamtal med personalgrupperna efter datainsamlingen. Detta gick förstås inte heller att genomföra.

Min förhoppning med det här arbetet kan sammanfattas i nedanstående punkter:

- Det skulle kunna leda till en något större medvetenhet både bland personal ”på golvet” och i chefsledet om hur tankarna kan gå bland anställda, i konkreta och ofta besvärliga vardagliga situationer inom LSS-området.
- Jag tror det kan vara till nytta för stöd användare inom LSS att personal för återkommande samtal om situationer där olika värden som personalen har att ta hänsyn till, konkurrerar med varandra. Att använda sig av vinjetter tror jag skulle vara en fruktbar metod för att få till stånd sådana samtal, istället för att utgå från faktiska händelser som inbegriper kollegor. Vinjettmetoden borde leda till att man då får en viss distans till de exempel man diskuterar.

Referenslista

Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. 1962. "Two Faces of Power." *The American Political Science Review*, 56, (4)

Floberg, Ulla-Karin & Lindfors, Maria. (2009). Bedömning av hjälpinsatser för personer med neuropsykiatriska funktionshinder ur ett genusperspektiv. C-uppsats, Socionomprogrammet, Örebro Universitet.

Jergeby, Ulla (1999). Att bedöma en social situation. Tillämpning av vinjettmetoden. Socialstyrelsen.

Lewin, Barbro (2012) För din skull, för min skull eller för skams skull? Studentlitteratur, Lund.

Owrén, Thomas & Linde, Sölvi (red) (2011). Vernepleiefaglig teori og praksis. Oslo, Universitetsforlaget.

Persson, Elsa-Britta (2014). Om makt och självbestämmande för personer boende i LSS-bostäder i Jämtland. Rapport från FoU Jämt.

Bilagor

Bilaga 1

Oviken 2020-01-30.

Hej!

Mitt namn är Bengt Månström och jag arbetar inom Östersunds kommun som stödassistent inom LSS sedan några år tillbaka. Jag är intresserad av frågor som handlar om hur personal bemöter de personer som bor på LSS-boenden och är föremål för insatser där. I höstas sökte jag och blev beviljad, ett bidrag hos FoU Jämt för att göra ett utvecklingsprojekt om sådana frågor inom LSS i Jämtlands län. Tyvärr räcker inte tiden till för att göra någon heltäckande undersökning över länet därför har jag, tillsammans med en handledare från FoU Jämt, gjort ett urval på fyra av länets kommuner. Urvalet består av kommunerna Östersund, Krokom, Berg och Bräcke.

Jag skriver till Dig som verksamhetsansvarig för att informera om att arbetet är igång och för att be om en tjänst. Jag vore tacksam om jag kunde få hjälp med en förteckning över samtliga LSS-boenden inom den kommun där du är ansvarig för verksamheten. Utifrån den listan kan jag sedan göra ett urval och ta kontakt med den/de personalgrupper som blir aktuella för att delta i projektet. I undersökningen vill jag sedan göra gruppintervjuer med personalgrupper. Om du undrar över något med koppling till det här projektet går det förstås bra att höra av sig med frågor via telefon eller e-post.

Ps. Eftersom tiden för det här projektet är knappt tilltagen är jag tacksam för snabbt svar.

Tack på förhand för Din hjälp.

Vänliga hälsningar

Bengt Månström

073-078 40 16

bengt@bm-utv.se

Hej!

Jag heter Bengt Månström och jag arbetar inom Östersunds kommun som stödassistent inom LSS sedan några år tillbaka. Eftersom jag är intresserad av relationen mellan LSS-personal och de kommunmedborgare som är föremål för insatser inom LSS, har jag sökt och blivit beviljad ett ekonomiskt bidrag av FoU Jämt¹⁰ för att göra en studie om bemötande inom LSS i Jämtlands län.

I det här läget handlar det om fyra av länets kommuner, förutom Berg är det Östersund, Bräcke och Krokoms. Ambitionen är att besöka en personalgrupp/kommun.

Studien riktar sig alltså mot personalen och utgår från en modell för bemötande som lärare vid Högskolan i Bergen utvecklat. Man kommer dels att få ta ställning till beskrivningar i text av olika situationer som kännetecknas av s.k. etiska dilemman. Som ett komplement kommer jag att genomföra en kortare gruppintervju med resp. personalgrupp. Jag skriver till Dig som enhetschef för att se om det är möjligt för mig att låta personalen vid LSS-boendet i Svenstavik delta i det här projektet? Jag kommer i så fall gärna först och berättar lite närmare om studien vid en APT så snart som möjligt. Och så kanske vi tillsammans kan boka en tid då vi genomför själva studien lite senare i mars. Hör gärna av dig så snart som möjligt.

Med vänlig hälsning

Bengt Månström

073-078 40 16

bengt@bm-utv.se

¹⁰ Länets kommuners forsknings och utvecklingsenhet.

Bilaga 3.

Vinjettstudie LSS, Jämtlands län. 2020.

Först några frågor om dig.

1. Vilken är din yrkesbefattning.....

2. Vilket är ditt kön

3. Vilken åldersgrupp tillhör du?

1. 18-30 år 2. 31-40 år

3. 41-50 år 4. 51-60 år 5. 61-70 år

4. Har du någon vårdutbildning?

1. Nej, ingen vårdutb. 2. Undersköterska

3. Annan utbildning (ange vilken.)

5. Hur många år du arbetat inom LSS?

1. 0-4 år 2. 5-9 år

3. 10-14 år 4. 15-19 år 5. 20 år eller mer

Del A.

Scen I.

Det är morgon på LSS-boendet, Eva är på väg in till Sven för att ge honom morgondosen av hans lugnande mediciner:

Eva: ”God morgon. Här är ett glas vatten och din medicin?”

Sven: ”Jag har ingen lust att ta den nu, kanske senare.”

(Alt 1)

Eva: ”Ok.”

(Alt 2)

Eva: ”Men om du tar den med ett glas saft?”

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

Sven: ”Nej, jag vill inte.”

Eva: ”Ok, men kanske om en stund då?”

Sven: ”Mm.”

(Alt 3)

Eva: ”Jag tycker verkligen du ska ta den nu! Den är viktig för dig.”

Här gör Sven motvilligt som Eva säger.

Fråga: Vid vilket av alternativen tycker du Eva gör mest rätt? (Motivera ditt svar)

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Scen II.

En stund senare träffar Sven sin kontaktperson Ove. De har planerat, tillsammans med Svens mamma, att de ska hälsa på hemma hos Svens föräldrar idag. Det är inte så ofta Sven hälsar på där, eftersom han inte kommer överens med sin pappa särskilt bra. Nu är pappan allvarligt sjuk sedan en tid och det är Svens mamma som har legat på för att de ska göra ett besök den här dagen. Hon vill så gärna att det ska bli en fin dag för dem tillsammans. Hon har förberett med extra god mat för det här tillfället och Ove hörde i telefonen att hon knappt kunde hålla tårarna tillbaka när de äntligen var överens. Även Sven verkade se fram emot besöket då.

Ove: ”Hej Sven! Jag ska ju följa med dig till dina föräldrar som du ska hälsa på idag.”

Sven: ”Fast... jag har ingen lust att hälsa på dem, jag har ångrat mig.”

(Alt 1)

Ove: ”Säkert?”

Sven: ”Japp.”

Ove: ”Ok, då ringer vi och lämnar vi återbud.”

(Alt 2)

Ove: ”Jag förstår att man kan ångra sig och att du kanske tror att det inte blir så kul. Men det kan ju också bli jättetrevligt. Du kan väl fundera på saken, det kanske känns bättre sedan du har ätit frukost?”

Sven: ”Men dom är så tråkiga, jag vill inte åka dit!”

Ove: ”Ok, då lämnar vi återbud.”

(Alt 3)

Ove: ”Det där är redan bestämt. Dom skulle bli väldigt besvikna om vi inte hälsar på dom idag.”

Sven: ”Pappa är dum och jag vill inte åka dit!

Ove: ”Det är bäst att vi åker i alla fall!”

Sven: ”Men....ok då.”

Vid vilket av alternativen tycker du Ove gör mest rätt? (Motivera ditt svar).....

.....

.....

.....

.....

.....

Scen III.

Kurre bor på samma gruppbostad som Sven. Kurre har inte världens bästa mathållning, vilket lett till att han har lite övervikt och inte världens bästa kondition. Kurrens gode man har också varit på personalen om att det skulle vara bra om Kurre kunde lära sig vara mer sparsam. Kurre har beslut om stöd i samband med måltider

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

och nu kommer han in till boendets gemensamhetslägenhet och säger till Lena, en av personalen där:

Kurre: ”Hallå, jag sticker nu, ska ut och ta en pizza någonstans. Så jag behöver ingen hjälp med matlagning till middag idag.”

(Alt 1)

Lena: ”Ok, men du... då ses vi senare då”.

(Alt 2)

Lena: ”Men Kurre, vore det inte gott med något hemlagat idag, du åt väl ute igår också?”

Kurre: ”Och?”

Lena: ”Tja, det kostar ju en del pengar.”

Kurre: ”Jag är myndig och det är mina pengar.”

Lena: ”Så sant, men du då ses vi senare. Ha det gott så länge!”

(Alt 3)

Lena: ”Nej Kurre! Om du går tillbaka till din lägenhet så kommer jag in till dig om tio minuter och hjälper dig laga riktig mat.”

Kurre: ”Jag tycker pizza är riktig mat.”

Lena: ”Pizza är väl mer sån där mat som man kan äta ibland, som lite festlig omväxling.”

Kurre: ”Jag tycker pizza är som vilken mat som helst.”

Lena: ”Det får du tycka om du vill, men idag vill jag hjälpa dig laga hemlagad mat.”

Här går Kurre tillbaka till sin lägenhet med en trumpen min.

Vid vilket av alternativen tycker du Lena gör mest rätt? (Motivera ditt svar).....

.....

.....

.....

Del B. (Om du behöver mer utrymme för att svara, skriv vidare på baksidan.)

4. Bella är en tjugårig tjej som bor på en gruppbofastad. Bella tycker om att handla kläder, ibland nya men framför allt på second hand. Hon älskar att prova sina kläder hemma, i olika stilar och färgkombinationer. Hon har flera garderober fulla med kläder och några i personalen tycker att hon behöver rensa ut en del, men det vill inte Bella. Hon vill gärna fylla på med nytt men inte rensa ut. Hon föreslår själv att ta kontakt med sin gode man om att köpa till ett par extra garderober och ställa i vardagsrummet så hon ska slippa slänga några kläder utan istället fortsätta köpa mer. Det är dig hon pratar med om detta och du vet att om man pressar henne är hon inte omöjlig att komma till tals med. Hur gör du? (Motivera ditt svar!

5. En dag får Bella en inbjuden till en släktings bröllop och ser mycket fram emot det. De här släktingarna är lite ”fina i kanten” så det kommer troligen att bli ett stilfullt bröllop och en fin fest med middag efteråt. Inför bröllopet har hon provat och funderat mycket på vad hon ska ha på sig. Till slut har hon fastnat för en svart T-shirt med en dödska på och utanpå den vill hon ha en blå kofta (som är ganska noppig och dessutom har den en synlig fläck på magen som inte gått bort i tvätten). Nertill vill hon ha ett par jeans som hon älskar, med ganska stora hål på knäna och texten ”Fuck off” på ena låret. Du jobbar den dag då hon ska åka till bröllopet och den efterföljande festen. Hur gör du? (Motivera ditt svar!

6. Bella har gått upp i vikt en del de senaste två åren. Så hon är nu överviktig. Hennes favoritgrej när hon går ut är att gå på kafé och fika gott och även att köpa hem bullar och bakelser till fikastunder hemma i sin lägenhet. Du är hennes kontaktperson, och du hör då och då hur dina kollegor säger att de tycker hon bör sättas under någon form av diet eller åtminstone att hon inte borde få gå på kafé och köpa hem bullar och bakelser så ofta. Ett förslag som man sagt är max en gång/månad. Er chef undrar vad du som kontaktperson tycker. Du vet att ditt ord kommer att väga tungt. Vad säger du till chefen? (Motivera ditt svar!)

Tack för att du ställde upp! ☺

Bilaga 4.

Motiveringar, vinjett 1 - 3

Vinjett 1.

(2)

Jag ger Sven utrymme att överväga saken, och sen försöker jag lite senare igen.

(2)

Man ska inte ge upp för lätt men inte heller vara för bestämmande och på; är deras vilja och liv.

(2)

Egenbestämmande (Delaktighet.)

(2)

Prova andra ingångsvinklar.

(2)

Sven får fundera en stund och ett alternativ till.

(2)

Hon låter Sven känna att han inte blir överkörd och får lite självbestämmande.

(2)

Motivation, ej tvång.

(1)

Kan gå in efter en stund så kanske det går bra.

(3)

Hade Sven då inte tagit den så hade Eva däremot inte kunnat göra mera p.g.a. Svens självbestämmande.

(2)

Jag känner inte Sven men jag hade försökt skoja lite och fått honom att ta den.

(2)

Beror lite på typ av medicin, viktigt att Eva ser till att den verkligen tas och att Sven får känslan av att bestämma själv och inte känner sig överkörd.

(2)

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

Att prösa på att han måste ta medicinen NU kanske triggas igång en konflikt. Att locka och försöka övertala är bra då det är viktig medicin.

(3)

Eva säger vad hon tycker är viktigt för honom, vilket jag förmodar är sant.

(2)

Kan gå bättre om man väntar en stund, att han inte ska känna att han blir tvingad att ta den.

(2)

Det kan gå bättre efter ett tag.

(2)

Sven kanske känner att han har möjlighet att få bestämma. Eva får försöka förklara för Sven vad medicinen är bra för.

(2)

Om Sven inte vill nästa gång jag kommer då tar jag alt 3.

(2)

Hon försöker andra vägar för att hon har ett ansvar att se till att han får den, men tvingar honom inte.

(1)

Respektera honom.

(2)

Ett alternativ som kanske är bättre + ett lågaffektivt bemötande.

(2)

Sven verkar mest villig på att ta sin medicin om han får vänta en stund. Därför tycker jag att alt 2 är det bästa för då får Sven bestämma också och inte bli överkörd.

Vinjett 2.

(2) Men jag skulle berätta om pappans sjukdom också.

(2) Han har egenbestämmande. Vi kan förklara och erbjuda alternativ, sedan är det ändå upp till honom.

(2) Sven måste ju få ångra sig. Mamma blir säkert besviken men känner ju också sin son o förstår innerst inne.

(2) Kan ju ändra sig efter frukosten. Och Ove ger även här fler alternativ.

(2) Han provar motivera Sven att åka.

(2) Motivera.

(2) Kan behövas motivationsarbete och förklaring av situationen. Han ger honom alternativet efter frukost vilket är bra.

(2) Här har Ove givit Sven möjligheten att tänka över en gång till innan de lämnar återbud. I alt 3 tycker jag Ove gör fel då han ger Sven dåligt samvete om han inte åker.

(1) Om Sven inte vill åka behöver han inte det. Han kanske vill någon annan dag.

(3) Inget av dem. Jag hade nog tryckt på att vi åker och fikar, kanske äter där och tycker du inte det är trevligt så åker vi därifrån! Så det hade nog blivit alt 3 med lite mer motivering kring hur vi kan göra.

(2) Försöker prata lite med honom och se om han inte ändrar sig. (Om han absolut inte vill så får man respektera det.)

(2) Beror lite på hur Sven är, om det bara blir ”gruvsamt” eller om han verkligen inte vill får man respektera det.

(2-3) Dom kan ju åka, blir det inte bra så är det bara att åka hem.

(2) Försöka motivera lite men ändå acceptera ett nej.

(1) Självbestämmande. Vill inte Sven åka så är det hans val, lite klivet i och med att det kan var sista gången han ser sin far. Hade nog förklarat det men låtit honom bestämma.

(1) Jag undrar hur gammal är Sven? Jag kan tycka alt 1 på ett sätt, att han får bestämma själv. Om pappan är riktigt dålig så kan man försöka med alt 2.

(2) Man kan ge olika alternativ.

MAKT OCH BEMÖTANDE INOM LSS I JÄMTLANDS LÄN

(2) Tycker både alt 2 och 3 är bra. Jag skulle börja med alt 2, men även sagt att det är bestämt men sedan gett lite mer betänketid, men vill han inte så skulle jag inte tvinga, men försökt ”övertala” lite pga. att pappan är svårt sjuk och kanske går bort.

(2-3) Allt beror på bakgrunden; om det är bra för Sven att träffa föräldrarna, om man tror att Sven mår bra av det, då skulle jag prata med Sven på ett bra sätt för att motivera. Inte säga som Ove, ”Det är redan bestämt.”

Vinjett 3.

(3)

Kurre behöver stöttning vid måltider, det är viktigt för hans hälsa o mående i förlängningen.

(2-3) Jag vill skrika 3, men det är 2 för mig. Men ändå med lite motivation att äta nyttigare o billigare hemma. Fast inte vid det tillfället kanske...

(3) VISA ditt stöd vid matlagning!

(2) Hon provade ju i alla fall att motivera till att laga nyttigare mat hemma och som i sin tur spar pengar. Men inte denna gång, men kanske nästa eller ännu nästa gång = vinst för alla.

(2) Prövar att motivera till annat.

(2) Motivation.

(2) Lena försöker få Kurre att äta hemma men om Kurre har egna pengar så att han kan köpa pizza måste han få välja själv (om han inte har farlig övervikt för hälsan.)

(2) Men provat att tala om att pengarna kanske inte räcker hela månaden då!

(3) Svårt, han har beslut på mathållning men samtidigt myndig. Får försöka prata med han men inte tvinga.

(2) Svårt, han har beslut om mathållning men är samtidigt myndig. Försöker med 3 men tvingar inte. Han kanske är med när maten ska lagas och ändrar sig.

(2-3) Det kanske går att prata kring, t.ex. fixa egen pizza med lite nyttigt på.

(2) Självbestämmande, men kanske skulle man ordna ett möte där man i lugn och ro går igenom ekonomi kopplat till ”äta ute” och sund kosthållning. Kanske är Kurre villig att göra en förändring? Om inte: acceptera.

(3) Då man måste se till både ekonomi, hälsa och vad gode man säger så hade jag gjort som i alt 3.

(3) Bra att äta bra mat och få lära sig.

(3) God man vill att han är sparsam. Håller med att det är hans pengar men dom ska räcka en hel månad.

(2–3) Hade börjat med alt 2 men sen även tagit alt 3 då gode man vill han ska vara mer sparsam samt försöka få honom att äta bättre mat. Som personal har man ett ansvar att de ska ha så god hälsa som möjligt.

(1) Än en gång: Respekt. Det känns inte för Kurre att bli behandlad som ett barn.

(2) Kurre och Lena för en dialog om vad det tycker är bäst. I slutändan är det Kurrens liv och han måste få välja hur han ska leva det. Sedan kan man i kommande situationer prata med Kurre om vikten av motion och bättre kosthållning.